

Danske tegnsprogsordbøger

En oversigt over eksisterende ordbøger over dansk tegnsprog, sammenholdt med projektet Ordbog over Dansk Tegnsprog.

Af Thomas Troelsgård.

Projektet Ordbog over Dansk Tegnsprog (ODTS) løber i perioden 2003-2007 og har som sit mål at udarbejde en elektronisk ordbog over de almindeligste tegn i dansk tegnsprog. Projektet er iværksat af Danske Døves Landsforbund og Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation – KC.

ODTS adskiller sig på en lang række punkter fra de eksisterende danske tegnsprogsordbøger. I det følgende gives korte beskrivelser af de eksisterende ordbøger og ODTS, og nogle væsentlige forskelle mellem de eksisterende ordbøger og det nye projekt ridses op. Numrene i parentes henviser til referencelisten sidst i artiklen.

Eksisterende ordbøger

1871-ordbogen (1)

- 118 tegn, hvoraf ca. 80 er i brug i dag.
- Tegngengivelse som graverede tavler med piletegninger (fig. 1).
- Oversigt over håndalfabetet¹.

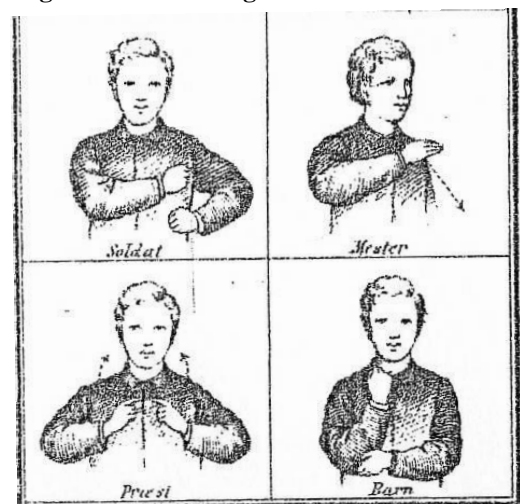
Tegnene er grupperet efter semantiske områder, lidt parløragtigt. Pga. bogens ringe omfang kan det være svært at gennemskue kriterierne for grupperingen, ligesom lemmaudvælgelsen virker lidt tilfældig. For hvert tegn er anført en eller flere danske ækvivalenter. Bogen udkom i ni oplag frem til 1901.

1907-ordbogen (2)

- 280 tegn, hvoraf ca. 230 er i brug i dag.
- Tegngengivelse dels i form af udtalebeskrivelser, i artiklerne (fig. 2), dels som fotos, som bilag bagest i bogen (fig. 3). Fra artiklerne henvises til fotoene.
- Register over (nær)synonymer til opslagsordene, med henvisninger til de relevante artikler.
- Oversigt over håndalfabetet (fotos).

For hvert tegn anføres en eller flere danske ækvivalenter. Tegnene er ordnet alfabetisk efter den først anførte ækvivalent. Polysemer er beskrevet i én artikel, f.eks. 'åbne' + 'dør' og 'læge' + 'syg'. De i tegnsprog hyppigt forekommende substantiv-

Figur 1. 1871-ordbogen

Figur 2. 1907-ordbogen (alfabetisk del)

- bange, angst, frygter, Angst, Frygt.** (I₁₀)
De flade Hænder holdes, med Haandfladen indad, foran Kroppen og bevæges saa med et Ryk en eller flere Gange indad, nærmest som om man foer sammen.
- barberer.** (I₂₀)
Paa højre Haand udstrækkes Tommel- og Lillefinger (Efterligning af Barberkniven) og med Tommelfingeren »barberes» saa paa højre Kind.
- Barn.** (I₂₁)
Den højre Arm med lukket Haand bøjes saa Underarmen staar lodret. Venstre Haand lægges under Albuen og vugger Armen (»Barnet») svagt op og ned.
- beder, anmoder, Bøn.** (I₂₂)
Venstre Arm holdes frem, svagt højet. Højre Haand lægges paa venstre Overarm og føres nedad den helt ud til Fingrene. Ansigtstrykket er bønfuldende.
- bedrager, uærlig.** (I₂₃)
Venstre Arm holdes frem, svagt bøjet. Den højre Haand kantstilles derpaa og føres frem og tilbage.

¹ Der findes en lang række håndalfabeter. I Danmark bruges et 1-hånds-alfabet beslægtet med bl.a. Frankrigs og USA's håndalfabeter. En del af bogstaverne blev ændret i 1970'erne for at tilnærme alfabetet til en international standard.

verbum-par, f.eks. 'gråd'/'græde', og substantiv-adjektiv-par, f.eks. 'frygt'/'bange', behandles som monoseme.

1926-ordbogen (3)

- 1.189 tegn, hvoraf ca. 900 er i brug i dag.
- Tegngengivelse i form af udtalebeskrivelser (fig. 4), med reference til 30 nummererede håndstillinger der er gengivet fotografisk som bilag.
- Fotos af 45 tegn med obligatorisk ledsagende mimik.
- Tegninger (med bevægelsespile) af 75 tegn med særlige bevægelser.
- Oversigt over håndalfabetet (stregtegninger).
- Oversigt over de basale taltegn (inkl. demonstration af principperne for dannelse af tegn for ordenstal og brøker).

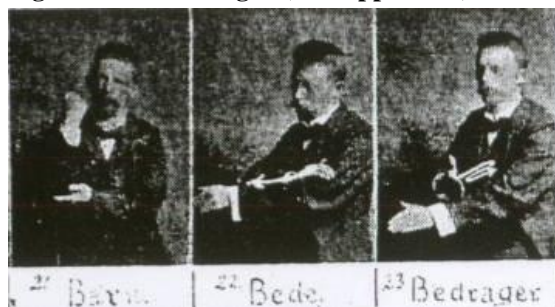
Ordbogens indgange er alfabetisk ordnede danske ord. Hvis et tegn beskrives ved flere danske (nær)synonymer, er disse anført på alfabetisk plads, med henvisning til det danske ord hvorunder tegnet er beskrevet. Polyseme tegn kan være anført flere steder, hvis betydningerne oversættes med forskellige danske ord. Hvis et opslagsord kan oversættes til forskellige tegn, beskrives disse, opdelt med 1), 2), 3)... Ordbogen blev genoptrykt i 1958.

1967-ordbogen (4)

- ca. 2.300 tegn, hvoraf ca. 1.600 er i brug i dag.
- Tegngengivelse i form af udtalebeskrivelser (fig. 5), med reference til 30 håndstillinger (de samme som i 1926-ordbogen), der vises som fotos.
- Fotos med pile af ca. 1/4 af tegnene.
- Oversigt over håndalfabetet (fotos).
- Oversigt over mund-hånd-systemets² håndstillinger (fotos).

Ordbogens indgange er alfabetisk ordnede danske ord. Polyseme tegn og flere danske ækvivalenter for ét tegn er behandlet som i 1926-ordbogen. Ordbogen rummer en del tegn der ikke er udbredt i dansk tegnsprog (og aldrig har været det), da man i forbindelse med udarbejdelsen bevidst forsøgte at "normere" tegn og tegnvarianter der havde udbredelse i flere nordiske lande, i håbet om at kunne påvirke de nordiske tegnsprog så de nærmede sig hinanden.

Figur 3. 1907-ordbogen (foto-appendiks)

Figur 4. 1926-ordbogen

Bårn, et. 1) Højre Haand i Stilling 11. Underarmen holdes lodret. Med venstre Haand gribes om højre Albue, som vugges op og ned. Dette udelades dog undertiden. 2) Venstre Arm (Stilling 1) anbringes i højre og vises.

Barnevogn, en. Begge Hænder i Stilling 13 holdes foran Kroppen og føres samtidig frem.

Barometer, et. Højre Haand i Stilling 23 holdes med Pegefingeren rettet opad, og denne svinges langsomt frem og tilbage fra højre til venstre.

Figur 5. 1967-ordbogen

BANDE, at: som sige + h 18, håndfladen fremadvendt, fingrene, let krummede, spredte og opadvendte (djevlelsens horn) slås med en hurtig bevægelse mod h side af panden.

BARBER: h 16, men også udstrekt lillefinger, tommelfingeren barberer på h kind.

BARE (kun): h 23 bevæges foran hagen.

BARE (vil gerne): som vil gerne.

BARMHJERTIGHED: god + h 1 lægges på hjertet.

BARN: 1) som spædbarn, 2) h 11, underarmen holdes lodret. Med v hånd gribes om h albue, som vugges op og ned. (Dette udelades dog undertiden). 3) h 4 angiver et tænkt barns højde (flere børn: angiver fra venstre mod højre børnenes forskellige højde, begyndende med det største).

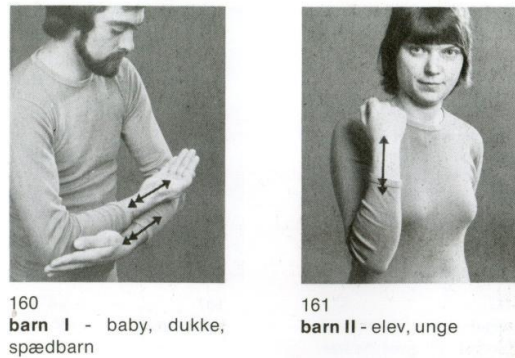
² System til visuel gengivelse af danske konsonantlyde (der ikke kan mundaflæses éntydigt). Systemets kerne er 15 håndstillinger, som udføres synkront med udtalen, og som aflæst sammen med mundens bevægelser éntydigt viser konsonantlydene. Udviklet af Georg Forchhammer i 1902. En beskrivelse af systemet findes bl.a. i: Forchhammer, G.: *Om Nødvendigheden af sikre Meddelelsesmidler i Døvsstummeundervisningen med Tilbageblik på egne tidligere Arbejder*. København, 1903.

1979-ordbogen (5)

- 2.538 tegn, hvoraf ca. 2.100 er i brug i dag.
- Tegngengivelse i form af fotos med piletegninger (fig. 6).
- Oversigt over håndalfabetet.
- Oversigt over mund-hånd-systemets håndstillinger.
- Oversigt over de basale taltegn.
- Oversigter over tegn for ugedage, måneder, årstider og farver.
- Register med 3.832 danske ækvivalenter til de beskrevne tegn, med henvisning til artiklerne.

Tegnenes betydning beskrives i form af en eller flere danske ækvivalenter under hver indgang. Indgangene er alfabetisk ordnet efter den først anførte ækvivalent. Hvor der angives flere ækvivalenter, kan der både være tale om (nær)synonymer der dækker én betydning, og, for polyseme tegn, om ækvivalenter for forskellige betydninger. Ordbogen er udkommet i flere reviderede udgaver, senest i 2002.

Figur 6. 1979-ordbogen

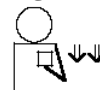
KC's Tegnbank (6)

- Ca. 2.200 tegn.
- Tegngengivelse vha. tegnskrift³ (fig. 7).
- Søgemuligheder: Tegnudtale, dansk oversættelse eller tegnnummer.

Artiklerne rummer oplysninger om ordklasse. Hvis tegnet dækker flere ordklasser, er artiklen underopdelt iht. disse. Polyseme tegn er opdelt i nummererede betydninger, evt. med underbetydninger. Betydningerne beskrives i form af en eller flere danske ækvivalenter. Mundbevægelser der knytter sig til en bestemt betydning, er anført i en vis udstrækning. Der er udtaleoplysninger for alle tegn.

Ud over muligheden for opslag under danske ord giver ordbogen, som den første, mulighed for opslag med dansk tegnsprog som kildesprog.

Figur 7. KC's Tegnbank

3 190

sbst. 1: barn 2: elev 3: unge

3 569

sbst. 1: gris, svin 2: Sofus 3: Sofie

vb. 1: snavset, (møg-) beskidt 2: snusket, nusset, griset 3: sjofel

Net-tegnsprog (7)

- ca. 3000 tegn.
- Tegngengivelse i form af videoklip (fig. 8).
- Søgemuligheder: Dansk oversættelse eller emnegruppe.

Først udgivet som cd-rom (8). Er nu tilgængelig via internettet. Opdateres løbende.

Figur 8. Net-tegnsprog

Andre ordbøger og -lister

³ Grafisk repræsentation af tegn. Udviklet af Valerie Sutton i 1970'erne, inspireret af hendes system til notation af koreografi. En beskrivelse af notationen findes bl.a. på: www.signwriting.org

Hertil kommer en række mindre tegnordbøger med basale tegn eller tegn relateret til afgrænsede emneområder som sport, mad og sex. Disse bøger er hovedsageligt udgivet fra 1980'erne og frem, og de fleste er udarbejdet af Aalborgskolen (nu Døveskolernes Materialecenter) eller Center for Total Kommunikation (nu Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation – KC).

Et par af ordbøgerne udmærker sig:

30 tegn fra døves tegnsprog (9)

Hver artikel er forsynet med to eller flere eksempelsætninger.

Sportstegn (10)

Lemnaudvalget er ikke fundet ud fra danske ord, men udvalgt på grundlag af tegnsprogede monologer og dialoger der er optaget på video, transskriberet og analyseret.

Castberggård-ordbogen (11)

Tegnene vises som videoklip, optaget både så man ser tegnet forfra og fra siden.

Ordbog over Dansk Tegnsprog

- Ca. 2.000 tegn.
- Tegngengivelse i form af videoklip samt 1-3 fotos med piletegninger efter behov.
- Søgemuligheder: Tegnudtale, dansk oversættelse eller emnegruppe.

Videoklippene er at betragte som ordbogens egentlige lemmer, men af hensyn til bl.a. søgninger er hvert tegn desuden forsynet med en såkaldt glosse, en unik betegnelse i form af et eller flere danske ord der associerer til tegnets hovedbetydning. Glosserne bruges ved søgninger og som tekstlig repræsentation af tegn i ordbogens transskriptioner af eksempelsætninger. Mange tegn forekommer i flere varianter, og de hyppigste vises som videoklip, ligesom de af hensyn til søgninger oprettes som selvstændige artikler med henvisning til grundformens artikel.

Ordbogens lemmer vælges ud fra undersøgelser af tegnenes brug, ikke med udgangspunkt i danske ord, som i mange af de eksisterende ordbøger. Lemmakandidaterne er dels de tegn der findes i de eksisterende ordbøger og -lister, dels tegn fundet ved gennemsyn af ODTS' "korpus", en samling videooptagelser af diskussioner og monologer med projektets informanter. Disse optagelser bruges også ved undersøgelse af tegnenes betydning og brug, ligesom de leverer inspiration ved formulering af eksempelsætninger. Herudover er de tegnsprogede redaktørers sprogfornemmelse selvfølgelig et vigtigt redskab ved udvælgelsen.

Hver artikel er opdelt i betydningsafsnit. For hver betydning anføres en eller flere danske ækvivalenter svarende til betydningen. For tegn med en særlig grammatisk funktion suppleres eller erstattes ækvivalenterne med en beskrivelse af funktionen. Mht. polysemer skelnes mellem betydninger der synkront betraget anses for nært beslægtede (oprettes som sideordnede betydninger i samme artikel), og fjernere beslægtede betydninger (oprettes i særskilt artikel). På samme måde oprettes overførte betydninger der ikke er umiddelbart gennemskuelige, som selvstændige artikler.

Hver betydning illustreres med et eller flere sætningseksempler i form af videoklip. Sætningerne ledsages af transskriptioner samt af danske oversættelser. Der kan søges i eksempelsætningerne, hvorved der i ordbogen indirekte vises betydelig flere (sandsynligvis 5.000-10.000) tegn, end dem der er oprettet med egen artikel.

Hvis en betydning har obligatorisk mundbevægelse, anføres dette. Det oplyses også hvilke af de danske ækvivalenter der bruges som mundbevægelse for tegnet i en given betydning.

Der kan gives henvisninger til beslægtede tegn, f.eks. til synonymer, antonymer eller tegn der har en anden betydning, men som kan oversættes til det samme danske (polyseme) ord som den aktuelle betydning. Desuden kan der gives information om eventuelle brugsrestriktioner.

Hver betydning kan forsynes med en eller flere emnemarkeringer. Det bliver således muligt at indsnævre søgninger til delmængder af ordbogen. Emneopdelingen rummer 63 emner, opdelt i 9 hovedgrupper.

Nærmere information om projektet findes på: www.tegnsprog.dk

Konklusion

Væsentlige forskelle mellem de eksisterende ordbøger og det nye projekt

På nær KC's Tegnbank har de eksisterende ordbøger dansk som kildesprog. Muligheden for at slå tegn op ud fra selve tegnet medfører at Tegnbanken og ODTS kan bruges i en række situationer hvor de ordbøger der tager udgangspunkt udelukkende i danske ord, må give op, f.eks.:

- En hørende voksen med et døvt barn har set sit barn bruge et bestemt tegn, men ved ikke hvad tegnet betyder. Tegnet findes via opslag efter håndform og artikulationssted.
- En ung döv skriver en tekst på dansk og er i tvivl om hvilket dansk ord der skal bruges et bestemt sted i teksten. Ved at slå et kendt tegn op der dækker den ønskede betydning, kan brugeren finde forslag til danske ord.

Videoptagelser som gengivelse af tegnene bruges ud over i ODTS kun i Net-tegnsprog og Castberggård-ordbogen. De øvrige ordbøger har tegninger, fotos, beskrivelser eller tegnskrift-billeder, der kan mistolkes eller virke svært tilgængelige. Ingen af de eksisterende ordbøger, på nær "30 tegn fra døves tegnsprog", viser de beskrevne tegn brugt i "naturlig" tale. ODTS' eksempelsætninger vises som videoklip og er i vid udstrækning baseret på autentiske citater fra projektets tegnsprogs korpus. Lemmaselektionen i ODTS sker med udgangspunkt i dansk tegnsprog, ikke i dansk. Dette sikrer at de basale tegn i alment dansk tegnsprog repræsenteres.

Ambitionerne for projektet Ordbog over Dansk Tegnsprog er ikke til at gå fejl af: det bedste fra alle de eksisterende ordbøger, og en hel del mere – om vi i redaktionen når dem, vil tiden vise.

Referencer

1. *De Døvstummes Haandalphabet samt et Udvalg af deres lettere Tegn sammenstillet, tegnet, graveret og udgivet af En Forening af Døvstumme.* København, Th. Michaelsen, 1871.
2. Jørgensen, Johs. (udg.): *De døvstummes Haandalfabet og 280 af de almindeligste Tegn.* København, 1907.
3. Døvstumme-Raadet (udg.): *Ordbog i De Døvstummes Tegnsprog.* København, 1926.
4. Danske Døves Landsforbund (udg.): *Håndbog i Tegnsprog.* København, 1967.
5. Danske Døves Landsforbund (udg.): *Dansk-Tegn Ordbog.* København, 1979.
6. Døves Center for Total Kommunikation (nu Center for Tegnsprog og Tegnstøttet Kommunikation – KC) (udg.): *Tegnbank/KC.* København, fra 1991. [Suppleres løbende].
7. Døveskolernes Materialecenter (udg.): *Net-tegnsprog.* Aalborg, fra 2003. [Online-ordbog, suppleres løbende. Tilgængelig på: www.nettegnsprog.dk].
8. Døveskolernes Materialecenter (udg.): *Basistegn* (cd-rom, version 2). Aalborg, 2002.
9. Engberg-Pedersen, Elisabeth og Annegrethe Pedersen (red.): *30 tegn fra døves tegnsprog.* København, Døves Center for Total Kommunikation, 1985.
10. Engberg-Pedersen, Elisabeth og Anne Skov Hårdell (red.): *Sportstegn.* København, Døves Center for Total Kommunikation, 1995.
11. Castberggård, Døves Højskole og Kursuscenter (udg.): *Castberggårds tegnordbog.* fra 2003. [Online-ordbog, suppleres løbende. Tilgængelig på: www.castberggaard.dk/TEGNORDBOG/default.html].